

Spis treści

Wstęp	7		
Schemat haseł	12		
Wykaz skrótów rzeczowych i dokumentacyjnych	17		
Skróty rzeczowe	17		
Skróty dokumentacyjne	18		
Słownik historyczno-geograficzny okręgu puckiego komturstwa gdańskiego w średniowieczu	23		
Puck	25	Gniewowo	37
Puck – <i>kasztelania</i>	26	Gniewówko	38
Puck – <i>okręg administracyjny</i> ...	27	Gnieźdźzewo	39
Będargowo	27	Goszczyno	39
Bieszkowice	28	Gościcino	40
Błądzikowo	28	Gowino	41
Bolszewo	29	Gowinko	42
Brudzewo	30	Góra	42
Brzyno	31	Hel	43
Celbowo	32	Jastarnia	44
Cetniewo	33	Jeldzino	45
Chłapowo	34	Karlikowo	46
Ciechocino	34	Kartoszyno	46
Czymanowo	35	Karwia	47
Darżlubie	35	Kębłowo	48
Dąbrówka Ostian	36	Kłanino	48
Domatowo	36	Kniewo	49
Gardlino	37	Kolkowo	50
Glinki	37	Krokowa	51

Spis treści

Krokowo	52	Robakowo	77
Lisewo	52	Rybno	78
Lubkowo	53	Rzucewo	78
Lubocino	53	Sławoszyno	79
Luzino	54	Sławutowo	80
Łebcz	55	Sławutówko	81
Łętowice	57	Smolno	81
Łężyce	57	Sobieńczyce	82
Łyśniewo	58	Sochanino	82
Mechowo	58	Sopieszyno	83
Mierszyno	59	Starzyno Małe	83
Minkowice	60	Starzyno Wielkie	83
Mrzezino	60	Struga	84
Nadole	61	Strzebielinko	84
Nanice	62	Strzelno	85
Odargowo	62	Sulicice	86
Opalino	63	Sulicice Małe	86
Orle	64	Swarzewo	86
Oślonino	64	Śmiechowo	87
Ostrowo	65	Świecino	88
Parszczyce	66	Tupadły	88
Parszkowo	67	Ustarbowo	89
Pętkowice	67	Warszkowo	90
Pieleszewo	68	Warzewo	90
Poczernino	68	Werblinia	91
Połchowo	69	Wielka Wieś	91
Połchówko	69	Wierzchucino	93
Połczyno	70	Wysoka	94
Prusewo	71	Wyspowo	94
Przetoczyno	72	Zagórze	95
Przybrody	73	Zbychowo	96
Pucka Wieś	73	Zelewó	96
Quarselin	74	Zelików	97
Radoszewo	74	Żarnowiec	97
Reda	75	Żarnowiec – <i>kl. cysterek</i>	98
Rekowo	76	Żelistrzewo	98

Mapa sieci osadniczej okręgu puckiego
komturstwa gdańskiego w średniowieczu 101

Wstęp

Prezentowany *Słownik historyczno-geograficzny okręgu puckiego komturstwa gdańskiego w średniowieczu* został opracowany w ramach zakrojonego na ogromną skalę *Słownika historyczno-geograficznego ziem polskich w średniowieczu* i stanowi integralną część tomu *Słownika historyczno-geograficznego Pomorza Gdańskiego w średniowieczu*, obejmującego rdzenne, historyczne ziemie Pomorza Wschodniego, Pomorza Nadwiślańskiego albo Pomorza Gdańskiego.

Ziemia pucka była już w czasach historycznych, za panowania naszego pierwszego władcy Mieszka I, integralną częścią składową ówczesnego państwa polskiego. Wskazują na to informacje pochodzące od podróżnika i kupca hiszpańskiego Ibrahima ibn Jakuba z około 966 roku, opisującego państwo „króla północy”, którego granice sięgają Morza Bałtyckiego, Prus i Rusi. Przynależność Pomorza do państwa Mieszka I została także potwierdzona około 990 roku w regeście dokumentu zwanego *Dagome iudex*.

W okresie wczesnego średniowiecza Pomorze między dolną Odrą i dolną Wisłą zamieszkiwała ludność pochodzenia słowiańskiego, z której wyłonili się m.in. Kaszubi.

W okresie książęcym ziemia pucka znalazła się w granicach administracyjnych kasztelanii puckiej, która z kolei po podziałach dzielnicowych dokonanych na mocy postanowień testamentowych księcia Mściwoja I z około 1220 roku weszła w skład osobnej księżęcej dzielniczycy gdańskiej, przekazanej jednemu z czterech synów – Świętopelkowi II. W ramach tegoż księstwa gdańskiego powstał także odrębny ośrodek województwa gdańskiego. Stan ten przetrwał do okresu poprzedzającego agresję zakonu krzyżackiego przeciw księstwu pomorsko-gdańskiemu w latach 1308–1309, którą wyprzedziła

Wstęp

próba zbrojnego opanowania Pomorza Gdańskiego przez margrabiów brandenburskich w końcu sierpnia i początkach września 1308 roku. Wezwani wówczas na pomoc przez księcia Władysława Łokietka krzyżacy nie tylko wypędzili wojska brandenburskie, ale – jak wiadomo – dokonali aneksji samego Gdańska i w następnej kolejności Tczewa, a w końcu września 1309 roku, po prawie dwumiesięcznym oblężeniu, Świecia n. Wisłą, co było ostatnim akordem tych działań.

Zabór Pomorza Gdańskiego przez zakon krzyżacki oznaczał równocześnie trwałe oderwanie dzielnicy sławieńsko-słupskiej. Wprawdzie dokładna data zajęcia przez margrabiów brandenburskich ziem sławieńskiej, słupskiej i jednocześnie bytowskiej nie jest znana, ale jest prawie pewne, że nastąpiło to jeszcze przed połową 1307 roku. Przeciw sugestiom wcześniejszego opanowania tych ziem przez margrabiów brandenburskich w październiku lub listopadzie 1306 roku przemawiałby brak reakcji ze strony Władysława Łokietka, przebywającego na Pomorzu Gdańskim jeszcze w styczniu 1307 roku.

Układ z 13 września 1309 roku, zawarty w Myśliborzu między zakonem krzyżackim a margrabią brandenburskim Waldemarem w sprawie sprzedaży Pomorza Gdańskiego krzyżakom, dotyczył ziem faktycznie przez zakon zajętych w latach 1308–1309, to jest okręgów gdańskiego, tczewskiego i świeckiego, a więc dawnych pomorskich województw bez bliższego określenia granic. Ponieważ układ ten nie wspominał o części sławieńsko-słupskiej, dlatego w pewnym sensie potwierdzał, przynajmniej w rozumieniu margrabiów brandenburskich i krzyżaków, rozbiór księstwa pomorsko-gdańskiego i był w jakiejś mierze prowizorycznym, wstępnym aktem prawnym, wystawionym w kancelarii jednego z rozbiorców. Należy jedynie dodać, że ten doraźny zabieg, zmierzający do zalegalizowania przez zakon krzyżacki faktu ostatecznej agresji, nie zadowolił hierarchów zakonnych, którzy będą starać się o uzyskanie ze strony polskiej bardziej wiarygodnych, pewniejszych praw do Pomorza Gdańskiego.

Jeśli chodzi o podziały administracyjne wprowadzone po 1308–1309 roku przez zakon krzyżacki, to ziemia puckska w początkowym okresie podlegała bezpośrednio jurysdykcji gdańskich komturów, z których pierwszy został powołany już we wrześniu 1309 roku, by następnie znaleźć się pod bezpośrednim zarządem pomniejszych funkcjonariuszy krzyżackich podległych komturom gdańskim.

Konfiguracja graniczna opasująca czy okalająca osady tej krzyżackiej jednostki administracyjnej nie została wymyślona przez hierarchów zakon-

nych, lecz na żywo przez nich przejęta wraz z ośrodkiem kasztelańskim puckim. Pojawienie się pierwszego rybickiego puckiego w Pucku w 1368 roku było oznaką rozbudowy administracji w tym komturstwie. Utworzenie tego ośrodka administracyjnego nie miało absolutnie żadnego wpływu na zmiany terytorialne i zasięg zarządzania na obszarze dawnej kasztelanii puckiej. Nowi władcy Pomorza Gdańskiego prawie w pełni przejęli dawną sieć osadniczą kasztelanii puckiej pod swój zarząd. Owa ciągłość administracyjna została także i później zachowana, gdy w 1454 roku zostało powołane do życia województwo pomorskie. Wówczas właśnie na kanwie tej krzyżackiej jednostki administracyjnej utworzono powiat pucki, który przetrwał do 1772 roku, a różnice w stanie sieci osadniczej nie były zbyt znaczące.

Celem opracowywanych *Słowników* jest pełne udostępnienie wszelkich informacji źródłowych dotyczących zarówno osad wiejskich (wsi), jak i miast oraz jezior i rzek, wchodzących niegdyś w skład sieci osadniczej Królestwa Polskiego, w układzie chronologicznym, do końca XVI wieku.

Zgromadzony i uporządkowany w poszczególnych hasłach osadniczych materiał informacyjny pochodzenia źródłowego powinien służyć do koniecznych badań regionalnych o charakterze osadniczym, społeczno-gospodarczym, administracyjnym i politycznym, ale także archeologicznym, językoznawczym i innym. *Słowniki* te po raz pierwszy w dziejach polskich badań historycznych umożliwiają bardziej wszechstronną ocenę stanu rozwojowego krajobrazu osadniczego poszczególnych regionów historycznych, a w konsekwencji całej Polski. Pozwalają bowiem bardzo szczegółowo ustalić nie tylko liczbę istniejących wsi i miast, ale także wszelkiego rodzaju pomniejszych osiedli, jak chociażby osad młyńskich itp. Można na ich podstawie obliczyć dokładnie liczbę zagospodarowanych łańów, będących w dyspozycji poszczególnych gospodarstw wiejskich, zamieszkałych najczęściej przez poszczególne rodziny, nierzadko rodziny wielopokoleniowe. Nic więc dziwnego, że po raz pierwszy w dziejach polskiej historiografii udaje się bardzo precyzyjnie oszacować nie tylko liczbę osad i zagospodarowanych w ich ramach łańów, ale dokładniej określić liczbę ludności, jej dochody oraz wszystko to, co łączy się z egzystencją ludności poszczególnych regionów, a zatem także całego kraju. Efektem właśnie prac słownikowych jest np. możliwość dokładniejszego poznania potencjału mobilizacyjnego regionów, jak również Polski, której obraz społeczno-gospodarczy w świetle zgromadzonych materiałów słownikowych jawi się diametralnie różnie w porównaniu z wcześniejszymi ustaleniami, a zatem także o wiele korzystniej niż z nich wynikało.

Wstęp

Z cyklu słowników regionalnych obejmujących Pomorze Gdańskie, a zatem *Słownika historyczno-geograficznego Pomorza Gdańskiego w średniowieczu*, wydano dotychczas drukiem: *Słownik historyczno-geograficzny ziemi chojnickiej w granicach komturstwa człuchowskiego* (Chojnice 2005), *Słownik historyczno-geograficzny komturstwa gniewskiego i okręgu nowskiego wójtostwa tczewskiego w średniowieczu* (Gniew 2009), *Słownik historyczno-geograficzny komturstwa tucholskiego w średniowieczu* (Tuchola–Bydgoszcz 2010), *Słownik historyczno-geograficzny komturstwa świeckiego w średniowieczu* (Bydgoszcz 2012), *Słownik historyczno-geograficzny prokuratorstwa bytowskiego komturstwa gdańskiego/malborskiego w średniowieczu* (Bydgoszcz 2012), *Słownik historyczno-geograficzny wójtostwa lęborskiego komturstwa gdańskiego w średniowieczu* (Bydgoszcz 2013), *Słownik historyczno-geograficzny okręgu mirachowskiego komturstwa gdańskiego w średniowieczu* (Bydgoszcz 2014). W przygotowaniu są natomiast kolejne tomy słownika, obejmujące okręgi: sulmiński i urząd leśny gdański komturstwa gdańskiego, a także poszczególne okręgi mniejsze wójtostwa tczewskiego, tj. kiszewski, kościerski, skarszewski i sobowidzki (z pominięciem nowskiego, włączonego do słownika komturstwa gniewskiego). Ponadto daleko zaawansowane są prace nad hasłami okręgów mniejszych komturstwa malborskiego, tj. wójtostwa grabińskiego i okręgu rybickiego szkarpańskiego (z regionu zaliczanego do Pomorza Gdańskiego).

Następne tomy dotyczące poszczególnych jednostek administracyjnych rozległego terytorialnie komturstwa gdańskiego i obejmującego dużą część Pomorza Gdańskiego dawnego wójtostwa tczewskiego zostaną opublikowane, gdy pojawią się możliwości sfinansowania ich druku.

Polskie prace nad słownikami geograficznymi i historyczno-geograficznymi sięgają czasów rozbiorów, gdy polscy historycy, geografowie i przedstawiciele ówczesnej inteligencji skupili się wokół idei stworzenia jakiegoś kompendium, które dawałoby świadectwo istnienia Królestwa Polskiego, jego historii, kultury itp. Takim pomnikowym dziełem stał się *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*¹, którego niezwykle obszernych piętnaście tomów wydano drukiem w drugiej połowie XIX wieku. Słownik ten omijał zakazy cenzury zaborców, zamieszczając w hasłach, zwłaszcza wielkich miast, takich jak Kraków, Warszawa, Poznań,

1 *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1–15, Warszawa 1880–1902.

Gniezno, niezwykle bogaty materiał odnoszący się nie tylko do wydarzeń historycznych z dziejów poszczególnych ośrodków osadniczych, ale także do wydarzeń dziejowych w całym Królestwie Polskim w jego historycznych, przedrozbiorowych granicach.

Mimo pewnych mankamentów wynikających z braku dostępu do materiałów źródłowych, wartość merytoryczna tych wydawnictw jest trudna do przecenienia, ponieważ do czasów obecnych przy podejmowaniu badań regionalnych nie sposób pominąć hasel tegoż *Słownika*. Jeśli zaś chodzi o region Pomorza Gdańskiego czy ziemi chełmińskiej, a także terytorium Prus właściwych, z uwagi na wczesne ukazywanie się najstarszych kodeksów dyplomatycznych mają wręcz wartość niepodważalną, zwłaszcza że materiały te wyszły spod piór całej plejady znakomicie wykształconych duchownych, których udział w osiągnięciach historiografii polskiej jest bezsporny.

Kontynuacja tych prac w czasach II Rzeczypospolitej zaowocowała ukazaniem się jedynego tomu *Słownika Geograficznego Państwa Polskiego*². Odbudowującej się państwowości polskiej, mimo znaczących dokonań na niwie historycznej, nie było po prostu stać, także z braków kadrowych, na większy wysiłek w tym zakresie.

Idee słownikowe jednak przetrwały w umysłach polskich historyków, którym towarzyszyła, zwłaszcza podczas okupacji hitlerowskiej, uparta myśl pełnego odtworzenia sieci osadniczej państwa polskiego, która dawałaby szansę rzeczywistego zaprezentowania dawnego historycznego krajobrazu osadniczego, by móc dokładniej i gruntowniej ocenić w sposób statystyczny, kartograficzny itp. stopień rozwoju społeczno-gospodarczego Królestwa Polskiego.

Powstanie w okresie powojennym po 1945 roku placówek badawczych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, w tym Instytutu Historii, stworzyło realne możliwości, w oparciu o fundusze państwowe przyznawane w ramach organizacyjnych określonych instytutów, na podjęcie tych prac.

Inicjator tego zamierzenia, prof. Karol Buczek, zdołał przekonać Radę Naukową Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, a kierownictwo tego Instytutu, włączając je do swego programu badawczego, zapewniło odpowiednie środki na ich realizację. Od ukazania się w 1971 roku pierwszego tomu tegoż wydawnictwa, poświęconego ziemi chełmińskiej³,

2 *Słownik Geograficzny Państwa Polskiego*, pod red. S. Arnolda, t. 1, Warszawa 1938.

3 *Słownik historyczno-geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu*, opr. K. Porębska, przy współpr. M. Grzegorza, Wrocław 1971.

Wstęp

zostało wydanych drukiem kilkadziesiąt kolejnych tomów⁴. W ten sposób polska historiografia uzyskała niepowtarzalną szansę prowadzenia pogłębionych studiów nad dziejami poszczególnych regionów z uwzględnieniem pełnych informacji źródłowych i opisów osad.

Prezentowany *Słownik historyczno-geograficzny okręgu puckiego komturstwa gdańskiego w średniowieczu* stanowi znaczący fragment wspomnianego *Słownika ogólnopolskiego*.

Schemat haseł

Jednolity schemat haseł osadniczych zakłada merytoryczno-chronologiczny podział materiału historycznego, wyróżniając w tytule hasło główne w postaci najczęściej współczesnej nazwy geograficznej z ujętymi w nawias w układzie chronologicznym nazwami historycznymi (źródłowymi), poprzedzonymi datą występowania danej lekcji każdej z nazw źródłowych. Po nawiasie umieszczono informacje określające położenie danej osady w stosunku do ważniejszej czy większej osady, np. miasta, w kilometrach na wschód, zachód, północ czy południe od tegoż punktu orientacyjnego. Informacje te zamykają nagłówki hasła głównego.

W pełnym haśle wszelkie informacje źródłowe są rozpisane w ośmiu punktach rzeczowych, przy czym – jak już wspomniano wyżej – wewnątrz poszczególnych punktów obowiązuje układ chronologiczny informacji: od najstarszych do najnowszych. W wypadku, gdy danej osady dotyczą mniej niż cztery informacje źródłowe, zrezygnowano z podziału na punkty i dane podano w kolejności chronologicznej zgodnie z ich datacją.

Punkt 1 – rodzaj osady, jej przynależność polityczna i administracyjna oraz kościelno-administracyjna. Rodzaj czy charakter podano tylko wówczas, gdy osada w ciągu wieków uległa zmianie, np. wieś na skutek rozwoju społeczno-gospodarczego otrzymała prawa miejskie lub przekształciła się w osadę młyńską itp. Natomiast wszelkie dane o przynależności osady do opola, księstwa, okręgu grodowego, kasztelanii, starostwa, powiatu, dystryktu, okręgu miejskiego, ziem, komturstw, wójtostw, prokuratorstw, okręgów mniejszych oraz parafii, dekanatu, archidekanatu, diecezji uwzględniono z pełną konsekwencją.

⁴ Kontynuowane jest elektroniczne wydawanie słowników: www.slownik.ihpan.edu.pl